

АНОТАЦІЯ

Удовіченко Л. Г. Поліційна термінологія: становлення, структура, функціонування. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2024.

Роботу присвячено дослідженню української поліційної термінології як сформованої організованої системи. У дисертації обґрунтовано теоретичні засади вивчення поліційної термінології в українській лінгвістиці, зокрема запропоновано дефініцію одиниці «поліційний термін»; здійснено комплексний аналіз шляхів формування поліційної термінології в системі фахової мови: визначено й описано етапи її становлення з часів зародження українського суспільства до сучасної її форми – Національної поліції України; подано різноаспектну характеристику поліційної термінології, зокрема виокремлено й описано тематичні групи, з'ясовано граматичні особливості означеного термінокомплексу згідно з традиційними стратегіями аналізу; охарактеризовано парадигматичні відношення в системі поліційної термінології; викладено концепцію «Словника сучасного українського поліцейського»: представлено загальні підходи й принципи його створення, укладено зразки словникових статей.

Внаслідок опрацювання наукової (монографії, дисертації), науково-довідкової (енциклопедії, словники, довідники, вузькогалузеві посібники), нормативно-правової (законодавчі тексти, кримінальний та цивільний кодекси України, нормативні документи) джерельної бази військової та юридичної термінології сформовано теку термінів, що використовуються в діяльності поліційної служби.

Виокремлені терміноодиниці підтверджують системність та організованість поліційної термінології, а способи їх опрацювання демонструють закономірності розвитку фахової мови поліційної галузі як невід'ємної частини термінологійної лексики української мови.

У роботі здійснено діахронійний і синхронійний аналіз вивчення української поліційної термінології, її загальних і специфічних особливостей в аспекті перебування в правоохоронному полі.

Обґрунтовано дефініцію поняття «поліційний термін», умови віднесеності зазначеної одиниці до розряду термінів поліційної сфери діяльності, а саме її кодифікування в галузевих словниках і вживання під час виконання специфічних професійних обов'язків, наявність у відповідних офіційних і галузевих текстах тощо. Під час дослідження встановлено, що поліційним термінам, як і всім іншим, властиві і загальномовні ознаки, і специфічні галузеві.

Установлено, що поліційна термінологія своїми витокami сягає періоду формування первісного суспільства і пов'язана з потребою регулювати відносини всередині соціальної системи. Означено межі й подано характеристику основних етапів формування поліційної термінології, при цьому резюмовано, що з кожним новим витком історичного розвитку змінювалася, трансформувалася й поповнювалася новими терміноодиницями поліційна діяльність. Кожен період, навіть малопродуктивний, має унікальні джерела формування й тенденції розвитку. Констатовано, що внаслідок офіційного створення поліції як спеціального державного органу, який виконував функції охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, в останній чверті XVIII ст. почався якісно новий етап формування термінокомплексу, що обслуговує означену сферу діяльності до сьогодні.

У роботі висвітлена лексико-семантична специфіка сучасної поліційної термінології на основі тематичного групування і врахування парадигматичних зв'язків, що демонструє її цілісність як системи. Сформовані термінологійні групи репрезентують специфіку структури та діяльності поліційних органів.

Підтверджено, що дериваційні процеси нових терміноодиниць здійснюються відповідно до законів української мови та загальних стратегій утворення термінологійної лексики.

Визначено, що найбільш продуктивними способами творення поліційних термінів є морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-семантичний. Наявність значної кількості багатокомпонентних термінів відображає сучасне тяжіння до конкретизації термінологічних понять, відсутність в означеному лінгвістичному полі більш лаконічних конструкцій, а отже, – брак стислості. У роботі фіксуємо багатокомпонентні поліційні терміни кількісно виражені конструкціями від двох до десяти компонентів. Найбільшу групу становлять дво- та трикомпонентні терміни, утворені на основі підрядного зв'язку. Найпродуктивнішою структурною моделлю творення двокомпонентних термінів є поєднання прикметника з іменником, а серед трикомпонентних – іменника з прикметником та іменником. Кількісне переважання багатокомпонентних одиниць у поліційному термінокомплексі свідчить про перебування його на стадії становлення, що відображає розвиток банку поліційної термінології з урахуванням національно-культурної специфіки.

Під час аналізу зібраного матеріалу було виявлено, що парадигматичні зв'язки в українській поліційній термінології відображають етапи становлення й розвитку поліційного термінологічного корпусу як системи. Зазначено, що характерною ознакою української поліційної термінології є наявність значної кількості термінів з інших гуманітарних сфер, зокрема юриспруденції, військової справи, медицини. Це спричиняє виникнення парадигматичних відношень як таких, що виникають між словами й групами слів на основі спільності або протилежності їхніх значень (полісемія, синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімічні відношення тощо). Представлену в термінознавстві проблематику науковці сприймають по-різному, доказом чого є численні дискусії, у яких наявне й категоричне заперечення, і виправдання стилістичної обумовленості.

Запропоновано основні напрями унормування української поліційної термінології як нової трансформованої системи, зокрема усунення кальок з російської мови, запобігання запозичень і створення національної системи

термінів, що найбільш точно репрезентують об'єктно-суб'єктні взаємостосунки, чинну діяльність Національної поліції України.

У роботі висвітлено проблеми виокремлення поліційної термінології на тлі інших суміжних галузей, зокрема юридичної, військової, медичної, а також багатьох дотичних сфер (громадської, господарської, адміністративної, технічної тощо). Обґрунтовано її системність і специфічність.

Аналіз наукових і лексикографічних праць показав відсутність на сьогодні лінгвістичних досліджень української поліційної термінології як системи. Тому в дисертаційному дослідженні окреслено засади створення «Словника сучасного українського поліцейського» і наголошено на значущості навичок володіння галузевою термінологією під час виконання поліцейськими професійних обов'язків. Окреслено джерельну базу словника. Вона складається зі сформованих законодавчими органами нормативно-правових документів, що регулюють правоохоронну діяльність, результатів сучасних наукових досліджень зазначеної сфери, а також термінографічного ресурсу – словників, довідників, енциклопедій, а також вузькогалузових посібників тощо. Метамова дослідження сформована з урахуванням специфіки службових обов'язків працівника Національної поліції України.

Схарактеризовано загальні підходи й принципи створення «Словника сучасного українського поліцейського». Основним принципом розміщення статей у зазначеній лексикографічній праці визначено алфавітний. Реєстрову одиницю подано за акцентуаційним і галузевим параметрами, а також параметром організації допоміжних розділів, алфавітно-гніздовим принципом, принципами граматичної параметризації та перехресних відсилок.

Запропоновано структуру словникової статті відповідно до фахових функцій представленої лексикографічної праці й подано зразки, що окреслюють плани її розширення.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання репрезентованого матеріалу в практичній діяльності

поліцейських, а також в освітньому процесі на лекціях і практичних заняттях у закладах вищої освіти, що здійснюють підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах середнього та вищого складу Національної поліції України, начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади тощо, а також як окремий курс із проблем українського термінознавства.

Особистий внесок здобувача полягає в спробі виокремити й описати поліцейську термінологію як галузеву терміносистему, обґрунтувати й схарактеризувати її за параметрами, розробити концепцію «Словника сучасного українського поліцейського» нового типу, спираючись на специфіку професійних обов'язків поліцейських.

Перспективним видається дослідження української поліцейської термінології в аспекті її внормування й кодифікування, а також розвиток її лексикографічної бази.

Ключові слова: *термін, термінологія, термінознавство, військова термінологія, юридична термінологія, поліцейська термінологія, Національна поліція України, галузева терміносистема, структурна модель, парадигматичні зв'язки, гіперо-гіпонімічні відношення, дериваційні процеси, продуктивні способи термінотворення, законодавчі тексти, цивільний кодекс України, словник сучасного українського поліцейського.*

SUMMARY

Udovichenko L. H. Police Terminology: Formation, Structure, Functioning. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the Degree of Philosophy Doctor in Specialty 035 Philology.
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Kharkiv, 2024.

The work is dedicated to the study of Ukrainian police terminology as a structured and organized system. The dissertation substantiates the theoretical foundations for studying police terminology in Ukrainian linguistics, including proposing a definition for the unit "police term". A comprehensive analysis of the ways police terminology is formed within the professional language system is conducted, identifying and describing the stages of its development from the inception of Ukrainian society to its modern form as the National Police of Ukraine. A multifaceted characterization of police terminology is provided, highlighting and describing thematic groups and elucidating the grammatical features of this terminological complex according to traditional analysis strategies. Paradigmatic relationships within the police terminology system are characterized, and the concept of the "Dictionary of Modern Ukrainian Police Terminology" is presented, detailing the general approaches and principles for its creation and providing sample dictionary entries.

As a result of processing scientific sources (monographs, dissertations), scientific-reference sources (encyclopedias, dictionaries, reference books, specialized manuals), and regulatory-legal sources (legislative texts, the criminal and civil codes of Ukraine, normative documents), a collection of terms used in police service activities has been formed. The selected terminological units confirm the systematic and organized nature of police terminology, and the methods of their processing demonstrate the regularities in the development of the professional language of the police field as an integral part of Ukrainian terminological vocabulary.

The work conducts both diachronic and synchronic analyses of Ukrainian police terminology, examining its general and specific features within the law enforcement context. The definition of the concept "police term" is substantiated, including the conditions for classifying a unit as belonging to the police sphere, such as its codification in sectoral dictionaries, usage during the performance of specific professional duties, and presence in relevant official and sectoral texts. The study establishes that police terms, like all others, exhibit both general linguistic features and specific sectoral ones.

It has been established that police terminology originates from the period of the formation of primitive society and is associated with the need to regulate relationships within the social system. The boundaries and characteristics of the main stages of the formation of police terminology are defined, and it is summarized that with each new cycle of historical development, police activities changed, transformed, and were supplemented with new terminological units. Each period, even the least productive one, has unique sources of formation and development trends. It is noted that as a result of the official establishment of the police as a particular state body performing functions of maintaining public order and fighting crime, a qualitatively new stage of the formation of the terminological complex serving this field began in the last quarter of the 18th century and continues to this day.

The work highlights the lexico-semantic specificity of modern police terminology based on thematic grouping and consideration of paradigmatic connections, demonstrating its integrity as a system. The formed terminological groups represent the specifics of the structure and activities of police authorities.

It has been confirmed that the derivational processes of new terminological units are carried out in accordance with the laws of the Ukrainian language and the general strategies for forming terminological vocabulary. It has been determined that the most productive methods for creating police terms are morphological, morpho-syntactic, and lexico-semantic. The presence of a significant number of multi-component terms reflects the modern tendency

towards the specification of terminological concepts, the absence of more concise constructions in the specified linguistic field, and, thus, a lack of brevity. In the work, multi-component police terms are quantitatively expressed with constructions ranging from two to ten components. The largest group consists of two- and three-component terms formed on the basis of a subordinate relationship. The most productive structural model for creating two-component terms is the combination of an adjective with a noun, while for three-component terms, it is a combination of a noun with an adjective and a noun. The quantitative predominance of multi-component units in the police terminological complex indicates that it is at the stage of formation, reflecting the development of the police terminology bank considering national and cultural specifics.

During the analysis of the collected material, it was found that paradigmatic connections in Ukrainian police terminology reflect the stages of formation and development of the police terminological corpus as a system. It is noted that a characteristic feature of Ukrainian police terminology is the presence of a significant number of terms from other humanitarian fields, particularly law, military affairs, and medicine. It causes the emergence of paradigmatic relationships that arise between words and groups of words based on the similarity or opposition of their meanings (polysemy, synonymy, antonymy, hyper-hyponymic relationships, etc.). Scientists perceive the issues presented in terminology differently, as evidenced by numerous discussions, which include both categorical denial and justification of stylistic appropriateness.

The main directions for normalizing Ukrainian police terminology as a new transformed system have been proposed, including the elimination of calques from the Russian language, preventing borrowings, and creating a national system of terms that most accurately represent object-subject relationships and the current activities of the National Police of Ukraine.

The work highlights the problems of distinguishing police terminology against the background of other related fields, particularly legal, military,

and medical, as well as many adjacent areas (public, economic, administrative, technical, etc.). Its systematic and specific nature is substantiated.

The analysis of scientific and lexicographic works showed the absence of linguistic studies of Ukrainian police terminology as a system today. Therefore, the dissertation research outlines the principles of creating the "Dictionary of Modern Ukrainian Police Terminology" and emphasizes the importance of skills in using sectoral terminology in the performance of professional duties by police officers. The source base of the dictionary is outlined. It consists of normative legal documents formed by legislative bodies that regulate law enforcement activities, the results of modern scientific research in the specified field, and terminographic resources – dictionaries, reference books, encyclopedias, as well as specialized manuals, etc. The meta-language of the research is formed considering the specifics of the official duties of employees of the National Police of Ukraine.

The general approaches and principles of creating the "Dictionary of Modern Ukrainian Police Terminology" are characterized. The main principle for placing articles in this lexicographic work is determined to be alphabetical. The registry unit is presented according to accentuation and sectoral parameters, as well as the parameter of organizing auxiliary sections, the alphabetical-nest principle, the principles of grammatical parameterization, and cross-references.

The structure of the dictionary entry is proposed according to the professional functions of the presented lexicographic work, and samples outlining plans for its expansion are provided.

The practical significance of the dissertation research lies in the possibility of using the represented material in the practical activities of police officers, as well as in the educational process during lectures and practical classes in higher education institutions that train cadets (listeners, students), adjuncts for further service in the middle and higher ranks of the National Police of Ukraine, and managerial staff to meet the needs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the central executive authority, etc., as well as as a separate course on the problems of Ukrainian terminology.

The personal contribution of the applicant lies in the attempt to identify and describe police terminology as a sectoral terminological system, substantiate and characterize it according to parameters, develop the concept of a new type of "Dictionary of Modern Ukrainian Police Terminology" based on the specifics of the professional duties of police officers.

Prospective research includes the study of Ukrainian police terminology in the aspect of its standardization and codification, as well as the development of its lexicographic base.

Keywords: *term, terminology, terminology studies, military terminology, legal terminology, police terminology, National Police of Ukraine, sectoral term system, structural model, paradigmatic relationships, hypernym-hyponym relations, derivational processes, productive methods of term formation, legislative texts, Civil Code of Ukraine, Dictionary of Modern Ukrainian Police Terms.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації (фахові видання)

1. Удовіченко Л. Г. Українська військова лексика: діахронія мовознавчих студій. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2020. Вип. 52. С. 81–90.

2. Удовіченко Л. Г. Особливості формування української правоохоронної термінології в період Київської Русі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2020. Вип. 53. С. 222–229.

3. Удовіченко Л. Г. Парадигматичні відношення в сучасній українській правоохоронній термінології. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2021. Вип. 54. Ч. II. С. 23–31.

4. Удовіченко Л. Г. Українська правоохоронна термінологія: сучасні тенденції типології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2022. Вип. 13(81). С. 336–340.

5. Удовіченко Л. Г. «Словник сучасного поліцейського» як інструмент професійної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Наук. журнал*. 2024. № 1 (128). С. 413–420.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації (зарубіжні видання)

6. Удовіченко Л. Г. Потреба виокремлення правоохоронної термінології. SCIENTIFIC PARADIGM IN THE CONTEXT OF TECHNOLOGIES AND SOCIETY DEVELOPMENT: I International Scientific and Practical Conference (November 18–19, 2021, Geneva, Switzerland). С. 334–335.

7. Удовіченко Л. Г. Кіберполіція: новий виток правоохоронної термінології. SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS,

INNOVATIONS: VIII International Science Conference (November 09–12, 2021, Amsterdam, Netherlands). Amsterdam, 2021. С. 431–432.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Удовіченко Л. Г. Формування мовної компетенції нового українського поліцейського. *Гуманітарні студії в сучасному світі*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (м. Кривий Ріг, 27 березня 2020 р.). Відп. ред. Є. С. Назимко Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 138–141.

9. Удовіченко Л. Г. Військове звання «полковник»: витоки й діяхронія. *Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві*: матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 23 квітня 2020 р.). Відп. ред. Поліна Ткач. Харків: Вид-во Національної академії національної гвардії України, 2020. С. 88–91.

10. Удовіченко Л. Г. Поліційна термінологія в системі фахової мови *Український світ у наукових парадигмах*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. 2024. Вип. 11. С. 68–71.